

821.511.141.09

Janovics Mária

: Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék

: maria.janovic@gmail.com

A MIKSZÁTH-NOVELLÁK KONCEPCIÓJA

The Conception of Mikszáth's Novellas

A vizsgálat célja a Mikszáth-novellisztika metaforikus és metonimikus folyamatainak feltárása, illetve a *mise en abyme* működésének értelmezése. A *Galamb a kalitkában*, *Az eladó birtok*, valamint *Az arany kisasszony* című szövegek képezik a vizsgálat középpontját. A *Galamb a kalitkában* két olyan elbeszélésből áll, melyek egy és ugyanazon történet változatainak tekinthetők. A vizsgálódás szempontjából viszont két külön álló szövegtestnek minősülnek. *Az eladó birtok* és *Az arany kisasszony* két külön álló szöveg, viszont olyan párhuzamba állíthatók, mint a *Galamb a kalitkában* elbeszélései. Következik ez a két történet elemeinek azonosságából, különbözőségéből, analógiájából.

Kulcsszavak: mise en abyme, metaforikus és metonimikus folyamatok, bricolage-barkácsolás, intertextualitás

MISE EN ABYME

A Mikszáth-művekre nagymértékben jellemző a képi beszédmód, ellipszis, parafrázis. A *Galamb a kalitkában* történetei egymás tükörképei, így a *mise en abyme* jelenség szempontjából világítom meg az erre vonatkozó tulajdonságokat. Míg a másik két szöveg, mint említettem, közös elemeket tartalmaz, ezért az intertextualitás, szövegköziség fogalmát vezetem be a szövegek tárgyalásakor.

A Mikszáth-novellisztika képletszerű leírása, illetve ábrázolása a következőképp alakul:

2 BRICOLAGE – BARKÁCSOLÁS

3 INTERTEXTUALITÁS

ANEKDOTA – BALLADA-----I NARRÁTOR

4 METAFORIKUSSÁG – METONIMIKUSSÁG

5 ÉLŐBESZÉD-SZERŰSÉG

1. ábra

1. A narrátor, elbeszélő a novellába bizonyos anekdotát épít.
2. A barkácsolás módszere szövegköziséget eredményez.
3. A szövegköziség (tehát a szövegek érintkeznek, kapcsolódnak egymáshoz) metaforikus, metonimikus mezőket hoz létre.
4. Mikszáth közös horizontot teremt az olvasóval, ezért az élőbeszéd hatását kelti az olvasat.

Kálmán C. György (KÁLMÁN C. GYÖRGY internetes forrás) foglalkozik a *mise en abyme* fogalmával, működésével. Szerinte a fent említett fogalom egyfajta metafora, mely a két szöveg egymásra vonatkoztatásával valósul meg. Belső elbeszélés az önreflexió változataként is megjelenhet. A *Galamb a kalitkában* esetében a két szöveg reflektálja egymást, egymás tükörképeként jelenve meg.

Rózsafalvi (RÓZSAFALVI 1998: 138) beszél Lévi Strauss „bricolage”-konceptiójáról, melynek lényege, hogy a már feldolgozott anyag újraindódik, transzponálási folyamaton megy keresztül. Az újságokból, naplókából, ponyvafüzetekből válogatott pretextuson (HANS GEORG GADAMER 31) olyan szövegeket értünk, melyek megértése nem az értelem bennük intencionált átadásában rejlik, hanem valami elleplezett jut bennük kifejezésre. A pretextusok a barkácsolás elve szerint átértelmeződnek, kombinálódnak, asszociációs mezőket és képeket hoznak létre. Így a barkácsolás az intertextualitás működését feltételezi, amely a szövegben, szövegek között metaforikus és metonimikus mezőket hoz létre. Valójában a *mise en abyme* jelenség azért valósul meg a Mikszáth-novellában, mert az egyik történet olvasható a másikban, így kezelhető a szöveg a történetben jelenségeként. Tehát az elbeszélés több szöveget mozgat egyszerre. A két történet rekonstruálása révén megképződik a virtuális történet. A történetek hasonlóságai, különbözőségei metaforikus, metonimikus, rész–egész viszonyt feltételeznek. Egyfajta belső intertextualitásról

van szó, mivel a „történet a történetben” esettel állunk szemben. Jelen esetben *Galamb a kalitkában* két elbeszélése, valamint *Az eladó birtok* és *Az arany kisaszony* történetpárokkal. Hogyan is működnek a metaforikus és metonimikus folyamatok Mikszáth szövegvilágában?

GALAMB A KALITKÁBAN

A külön címet viselő történetek (*Az első elbeszélés*, *A második elbeszélés*) időben távol állnak egymástól. Az első történet a négyszáz évvel korábbi Itáliában, míg a második a kortárs Budapesten játszódik. Az onnipotensnek nevezhető elbeszélő a másik történetre utalva teszi fel a kérdéseket. Az első történet tele van olyan utalásokkal, amelyek csak a második történet olvasása után válhatnak világossá. Itt közli az olvasóval, hogy az egyik történet a másik tükörképe. A *Galamb a kalitkában* történet esetében tehát olyan fajta *mise en abyme*ről beszélhetünk, mely rávilágít a „történet a történetben” esetére, vagyis a két elbeszélés csak egymást olvasva válik világossá, igazodva a narrátorhoz, amiképp ő is megjegyzi, hogy tulajdonképpen az olvasó egyazon történettel áll szemben. A történeteinek helyszínei Verona és Budapest. Az első elbeszélésben a következőket olvashatjuk: „Valamikor (vagy négyszáz év előtt) élt Veronában egy becsületes, jószívű ember, név szerint Balduin Gervasius, aki rendkívül szerette a virágokat. Ez az egy szenvedélye volt. Hozatta a nevezetes tulipánhagymákat Hollandiából, a rózsákat Törökországból, s boldog volt abban a hitben, hogy neki van a világon a legszebb kertje.” (MIKSZÁTH 1956: 8) Magát a paradicsomot festi meg a kert leírásával. Ez a gondolata támad az elbeszélőnek is a második elbeszélés kezdetén: „Ugorjunk át négyszáz esztendő. Hípp-hopp, itt legyünk Budapesten. Hiszen úgyis csak némileg van összefüggés a két elbeszélés között. De tán rossz helyre ugrottunk, mert Budapest nem nagyon alkalmas hely, hogy csodálatos dolgok történjenek benne, írók tollára méltók.” (MIKSZÁTH 1956: 31) Ellentétbe állítja a veronai és a budapesti tájat: itt már nincs virágillat, harmat, sem madárdal. A *Galamb a kalitkában* első szövege akkor lép metaforikus működésbe, amikor egy sétánál Balduin a kalitka tartalma felől érdeklődik. Az elbeszélői kommentár szól róla, hogy Balduin azért nevezi kalitkának a házikót, mert kalitkára, filagóriára emlékeztette. Zalabai szerint (ZALABAI 1998: 25) a két dolog képe egymásra vetül, vagyis a rózsza és Esre analízisével egymásra vonatkoztatjuk, szintetizáljuk, majd absztrakció útján elhagyjuk a különböző tulajdonságokat. A rózsza itt utal önmagára, valamint rejtett tulajdonságaira, metaforikus értelmére. Az első jelentés mint rózsza, kapcsolatba hozható a második jelentéssel Esre, s itt folytatódik a kettőskép, Esre attitűdje maga után vonja a galamb jelentést. A metafora mélystruktúrája szerint az analógiaelmélet magában foglalja a metafora másik működési elvét, a különbözőséget.

A1 és A2-----hasonlóságokból áll
 Esre és a rózsza -----szeretnivaló, kedves tulajdonságok
 A3 és A4-----különbözőségekből áll

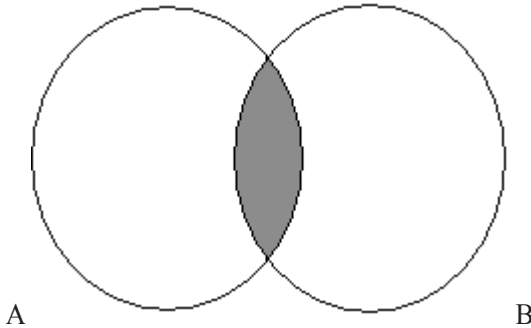
A galamb nem olyan mint Esre

2. ábra

A metafora mélystruktúrájához tartozik az interakció elmélete is. I. A. Richards (ZALABAI 1998: 106–108) nevéhez fűződik, kifejtette, hogy amikor metaforát használunk, két együttesen ható, de különböző dolgról beszélünk, ezeket összekapcsolja a két dolog interakciója. A metaforát két fogalom egymásba játszásának interakciójaként jelöli meg, avagy kontextusok átvitelének: transaction between contexts.

A1 és A2-----	-----	A3
Esre rózsza		galamb
Esre galamb		rózsza

3. ábra

4. ábra

A és B külön álló elemek, de hasonlóságaik vannak. Legyen az A Esre, a B a galamb, amivel Albertus jelöli a lányt. Közös vonásaik miatt jutott eszébe ez a hasonlat, melyek lehetnek a szelídség, kedvesség, félnétség.

A rajz alapján a következő értelmezés születik meg: „A metafora kettőskép: két – más-más mezőösszefüggéshez tartozó-jel (fogalom, jelenség) kölcsönviszonya, melyet részben a szemantikai összeférhetetlenség, részben pedig a sze-

mantikai összeférhetőség határoz meg, létrehozva a két jel között az analogikus vonásokat tartalmazó ikont.” (ZALABAI 1998: 111)

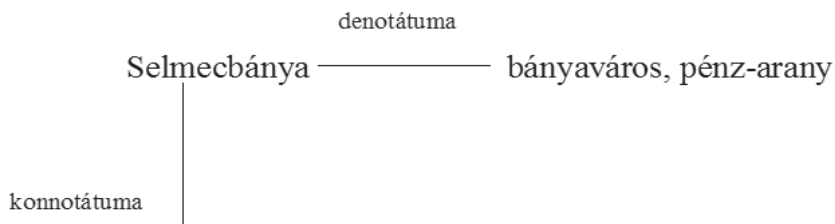
A rózsza és a galamb metaforája ott kapcsolódik össze, amikor Balduin kijelenti, hogy ő a galambházban lévő rózsát választja. Albertus nem tiltakozik, hogy nem rózsza van a házban, mert az ő nyelvén Esre tényleg rózsza. Mikor Balduin megtudja, hogy a rózsza Esre, átáll Albertus nyelvére, és elmondja, hogy nem követelte volna, ha tudja, hogy galamb van a házban, nem pedig rózsza. „A két történet azonban nemcsak a narrátori kommentárokból olvassa egymást, hanem abban a két metaforarendszerben is, amely mindkét elbeszélésnek közös szubtextusát alkotja. (...) A narrátori diskurzus, amely kihirdeti a fikcionalitást, mindazonáltal valószínű szekvenciákat hoz létre. Ezek a szekvenciák olyan szubtextusokká fejlődnek, melyek a szöveg egészét tükrözik, melybe beágyazódnak, és így megkönnyítik a szöveg interpretációját. Egyfajta *mise en abyme* ez.” (HAJDU 1999: 694)

Hajdu Péter (Uo.) elemzése szerint két történet dialogikussága Szabó Dániel szavai után megerősítést nyer. Az első történetben Albertus Esre gyámja és kérője, a kalitka a védetség jelképeként van jelen. A másodikban Szabó Dániel gyám, de nem kérő, s a kalitka a hatalom jelképeként működik. Tehát Dániel annak adja Esztert, aki többet fizet, míg Esrének joga volt dönten. A galamb valamilyen módon devalválódik, mely maga után vonja a rózsza degradálódását, amely a második részben olvasható. Korláthy beleharap Eszter karjába. A rózsza már csak a lány arcán jelenik meg az agresszió jeleként. Eszter elhagyja vőlegényét, és elutazik. A virág-szubtextus itt bontakozik ki, amikor Esre arra kényszerül, hogy virágárusleány legyen, és közben mosolyogjon a vevőkre. Hajdu Péter szerint (HAJDU 1998: 700) kétirányú metaforának tekinthető a mosoly és a virág. Érezzük, hogy van valamilyen melléköngéje, afféle virágárusleány és prostituált mosolya egyben. Majd Eszter lakhelyéről olvashatunk, a padlásszobáról. A padlásszoba is egyik mozzanata a galamb, kalitka metamorfózisának. A két történet itt a nők szemszögéből olvassa egymást. Az elsőben a kalitka mint védelem manifesztálódik, ahova Esre boldogan „repül” vissza. A második történetben a kalitka egy hamburgi padlásszobává, majd tényleges kalitkává változik, amikor a rendőr így szól: „Ön a törvény nevében foglyom. Kövessen, asszonyom.” (MIKSZÁTH 1956: 65) Altörjaj egy év múlva érdeklődni kezd Eszterről, akiről kiderül: „A galamb most kalitkában van.”

AZ ELADÓ BIRTOK ÉS AZ ARANY KISASSZONY

Rózsafalvi Zsuzsanna (RÓZSAFALVI 1998: 137–148) szövegköziségről beszél *Az eladó birtok* és *Az arany kisasszony* esetében. Mivel a szövegek dialogizálnak egymással, kapcsolódási pontokat fedezhetünk fel bennük, mely a recepcióban válik teljessé. „Valamikor (tíz év előtt) úgy írtam az elbeszéléseket,

hogy két-három témából tákoltam össze egyet, az egyik szüzsémet, mert rövid volt, hozzáragasztottam egy másikhoz, s a kettőből mégiscsak kivettem egy jókora történetet. Mire megvénül az ember, kifogy a leleményességből. Most már csak egy témám van, s két elbeszélést akarok belőle írni.” (MIKSZÁTH 1956: 8) Selmecebánya görbe és különc város, melynek emberi vonatkozásait az arany a romlottság jelképeként reprezentálja. A két történet (*Az eladó birtok*, *Az arany kisasszony*) színhelye azonos, ez metaforikus és metonimikus kapcsolatokat eredményez. Selmecebánya mindkét szövegben ugyanolyan jelentéstartalommal bír, szinte már dialogizálnak egymással. Azonban *Az arany kisasszonyban* az elbeszélésvilág része, míg *Az eladó birtokban* nyelvileg kódolva van. Furcsa vidék, a barátnők átkiabálnak egymásnak, viszont ha meg akarják látogatni egymást, akkor órákig kell gyalogolniuk. A szokatlan tér anekdota-, legendaszerű történetet eredményez. *Az eladó birtok* szövegében Marjánszkyék megindulnak Selmecebánya felé, az elbeszélő előre jelzi, hogy a görbe város felé, amelynek gyomrában „pokol” van: „A structollas kocsis egyet cserdített ostorával, s aztán megindultak a görbe város felé, amelynek a gyomrában egy pokol van aranyból. Kovárnoktól Selmecebányáig másfél napig tart az út, várak mellett, erdők között, mindég hegynek fel, istenverte úton, folyton a feldőlés esélyeiben. Elunja azt nemcsak az ember, aki ide-oda lötyög a hátulsó ülésen, hanem még talán a ló is.” (MIKSZÁTH 1957: 76) A természeti jelenségek is fokozzák a hely jelentette viszontagságokat, teljes sötétségben kell haladniuk: „...felhő kerekedett s úgy elnyelte a mennyei fényes kiftit egy harapásra, mint egy falánk fekete kutya”. (MIKSZÁTH, 1957: 78) Selmecebánya említése megidéri az ördög-képzetet, mely a város egy részét jelöli. Tekinthejtjük az ördög és a város kapcsolatát metonimikus viszonyban, ugyanis Selmecebánya a pokol képzetével azonosul. „...Mégis borzasztó, hogy erre is emberek laknak. Nem jó ez, csak ördögök szánkázó helyének. Szent József, Szűz Mária, süllýesszéték el, kérlek! Álmos volt az isten, mikor teremtette. Hogy nem volt a keze ügyében gyalu, amivel a görbeségeit lefaragja!” (Uo.)

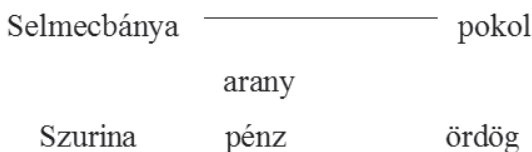

topográfiai elhelyezkedésből kifolyólag:

Pokol, ördögök lakják, arany

5. ábra

Ok-okozatbeli viszony rejlik Szurina és az ördög kapcsolatában.

6. ábra

Szövegszerűen is reflektálódik, hogy az egész város gonosz fészek. Borcsányi pénzért akarja odaadni valakinek a lányát, akárcsak *Az arany kisasszony* című novellában. Több közös vonás jelenik meg a két szövegbeli Selmecebánya között. *Az arany kisasszony* elbeszélője *in medias res* kezdettel indítja a novellát, a hallgatóságot szólítja meg, alapozva a Selmecebányával kapcsolatos kollektív tudásra: „Uraim, ha a pokolban egyszer az a gondolatjuk támadna az ördögöknek, hogy várost építsenek, az bizonyosan olyan lenne, mint Selmecebánya (...) Nyájás olvasó, ki még nem jártál e görbe országban, képzelj magadnak három-ezer hegycsúcsot, ugyanannyi völgykatlant, egy tucat sziklát, mely sűrűn be van építve mindenféle alakú házakkal, melynek előrésze sokszor háromemeletes, míg ellenben a háta szerényen odalapul a hegyhez.” (MIKSZÁTH 1967: 7) *Az arany kisasszony* Selmecebányájának leírása a görbe ország, melyet hegycsúcs, völgykatlan övez, tükörképe *Az eladó birtok* városának, amely szintén erdő övezte úton terül el. A Selmecebánya jellegzetességeit megjelenítő szövegrészek dialogizálnak egymással. „Ha végigjáród e maga a természet által kiköveztet várost, szíved csordultig megtelik humanisztikus érzelmekkel, s elérzékenyülten sóhajtasz föl: *Hát még itt is emberek laknak?* A vidék kietlen, rút, az időjá-

rás mostoha. A zimankós »Szitnya«, a »felhők szeretője« erővel aszott keblére húzza le szeretőit, akármerre tartanak. Ha felhője nincs, mint a mellőzött vén leány, duzzog, fölfújja magát. Ha tehát eső nem esik, szél sivít végig a zigzagos utcákon, a sikátorokon. Szomorú város ez! A levegője méreg a bányák kipárolgásától, vizétől »golyva« nő a halvány arcú leányok és idétlen férfinép nyakán. (...) (Szinte szégyenlem megírni).” (MIKSZÁTH 1957: 8)

Az általam vizsgált művek szembetűnő jelensége az embléma-motívum. (RÓZSAFALVI 1998: 140) Az emblematikus kapcsolat összetevői a lehetséges világ – fikció, mely a valós vagy egy másik ilyen világgal van összefüggésben. *Az arany kisasszonyban az arany* strukturálja az elbeszélést. Ez hoz létre bizonyos anekdotikus szövegösszefüggéseket. A másik történetben a Bogárkáért, birtokért folytatott küzdelem lassan átváltozik a Bogárkáért mint nőért folytatott harccá. A narrátor az olvasó cinkosa. Az olvasó az első perctől fogva a Bogárka mint birtok megnevezést hamis kijelentésnek érzi. Amikor a hős közeledik a birtok felé, egyre világosabbá válik a folyamat, ahogy Bogárka a női lényre vetül.

A cím mintha magában foglalná a másik történet címét: *Az arany kisasszony – Az eladó birtok*. A lányt aranyért adják el, illetve a szövegvilágban erre ténylegesen nem kerül sor. *Az arany kisasszony* esetében komplex metaforával van dolgunk, bár ironikus kicsengéssel párosul. Aranyá soha nem válik a kisasszony, mert a vőlegény nem hozza meg a kért mennyiséget. Másodsorban nem kisasszony, ez inkább ironikus tartalmakat fed. Ha ezt kifejtjük, rájövünk, hogy a cím ok-okozati viszonyokat takar. Olyan metonímiával van dolgunk, amely az ok-okozatbeli, előzménybeli-következménybeli érintkezésen alapul, vagyis a kauzalitás mozzanata rejlik benne:

Ok	_____	okozat
Krisztina mérete		az életfogytiglanig tartó aranyásás

7. ábra

Viszont a címben megjelenik az *arany* jelző, amely már a történet végére mutatva jelzi, hogy toposzként működik a szövegvilágban. Vagyis: az *arany* fogalma azt jelöli, érte cselekszenek, mivel a kisasszony jelentését fedi, viszont ha ezt a cselekedetet (aranyásás) véghez kell vinni, már nem „kicsi”, hanem „nagy”, vagyis megfizethetetlen súlyú.

Patáncsy anekdotikus alakjának függvénye a birtok, Bogárka áruba bocsátása. *Az eladó birtok* cselekménymagja megegyezik *Az arany kisasszony* című novella történetének magjával, amikor a hős a lányáért cserébe pénzt, Selmezbánya topográfiai helyzeténél fogva, aranyat követel. Ez felidézi az áruba bocsátott lány balladáját. Az anekdotikus cselekménymagok a digresszív történet-

vezetést tartják fenn. Az ilyen anekdota elmesélésénél, mivel a narrátor hangja közel áll az élőszóhoz, a szerző és az olvasó együttgondolkodását feltételezi.

Tehát a birtok női szerepet tölt be Marjánszky életében. Amikor megtudja, hogy a Bogárka eladó, megkezdődik a maszk lefejtése, vagyis a nő megszerzése és valóságos megismerése. A kaland során, amíg a Bogárkához érnek, már találkozik a nővel, ezt csak későbbi kifejtés során tudjuk meg. Az utazás során megállnak Kártonynál, aki lánya lakodalját ünnepli. A részlet szorosan kötődik a szövegvilághoz, hiszen az eladott lány balladájára épül az egész. Kártony lakodalma pedig metaforikusan jelentheti a lány áruba bocsátását, eladását. Karneváli jellegű az összejövetel, melynek az elbeszélő egyéni színezetet ad a „podzabucski tánc” megnevezésével. A defloráció már itt kibontakozik. Kártony jelleme is anekdotába illő, aki a pálinkát a száján veszi be, és a szemén jön ki. Vagyis az italtól sír, és nyelve nem forog, majd egy juhászdal éneklésébe kezd. Az ilyen betétek az intertextualitás jelenségét jelölik, viszont a fikció szintjén, mert ezeket az elbeszélő találja ki. Marjánszky felmegy a padlásra aludni, ahol találkozik a tulajdonképpeni „eladó birtokkal”, Erzsikével. Az elbeszélő közvetíti a hős belső beszédét: „Marjánszkyknak káprázott a szeme, mintha egy látomány lenne, egy tündérkép ködből szöve. Hiszen szinte ismerős. Megdörzsölte a homlokát. Igen, igen, egy istállóban van. Maga a Madonna ez! S önkéntelenül a tehénke felé fordítá tekintetét. Hátha minden úgy van, mint régen a szent regében. Hátha a gyermek is ott fekszik a jászolban...” (MIKSZÁTH 1957: 85) A defloráció, avagy a nő tényleges megszerzése a testet öltött gonoszságnak, az ördög kísértésének a következménye: „Marjánszky jó ember volt, de mégiscsak ember. Az ördög ott járt a sarkában. Hiszen minden embernek van egy láthatatlan inasa, az ördög. Ott van ez mindig kéznél éjjel-nappal. Az ördög incselkedni kezdett vele: *Ne menj el uram, hiszen kellemes itt... Hogy vergődik az a fehér kis galamb! Hátha mégis elhull valami tolla. Bizony bolond volnál, ha elmennél.*” (MIKSZÁTH 1957: 88) Az ördög metaforikus kifejezése, „láthatatlan inas”, valamint a hős jelleme a rész–egész viszonyán alapszik. Ha azon az úton indulunk el, hogy az ördög az ember rosszabbik énje, amely jelen esetben csábításra ingerli Marjánszkyt, akkor az ördög az emberi tudat egy részének megjelenítője.

A Borcsányi-ház barátja Plange úr. Az alakjához fűződő történet párhuzamba állítható *Az arany kisasszony* Csutkás tanár úrának jellemével. A következő körülményben fény derül arra, hogy ő is a lányra pályázik: „...kis ajtót csináltatott a Borcsányi-kertbe, ami a szabad bejárás jogát jelentette. De miután Plange úrnak is volt kertje és sokkal szebb ennél, ez a jog nem sokat látszott érní. De minthogy Plange úrnak nem volt felesége (harmadéve halt meg feketehimlőben), és Erzsike délutánonkint mindig a kertben tartózkodott, ez a jog mégis sokat látszott érní.” (MIKSZÁTH 1957: 103) A kártyakompanya leírása intertextusnak tekinthető *Az arany kisasszony*ban leírt, Csemezéknél összegyűlt társasággal szemben.

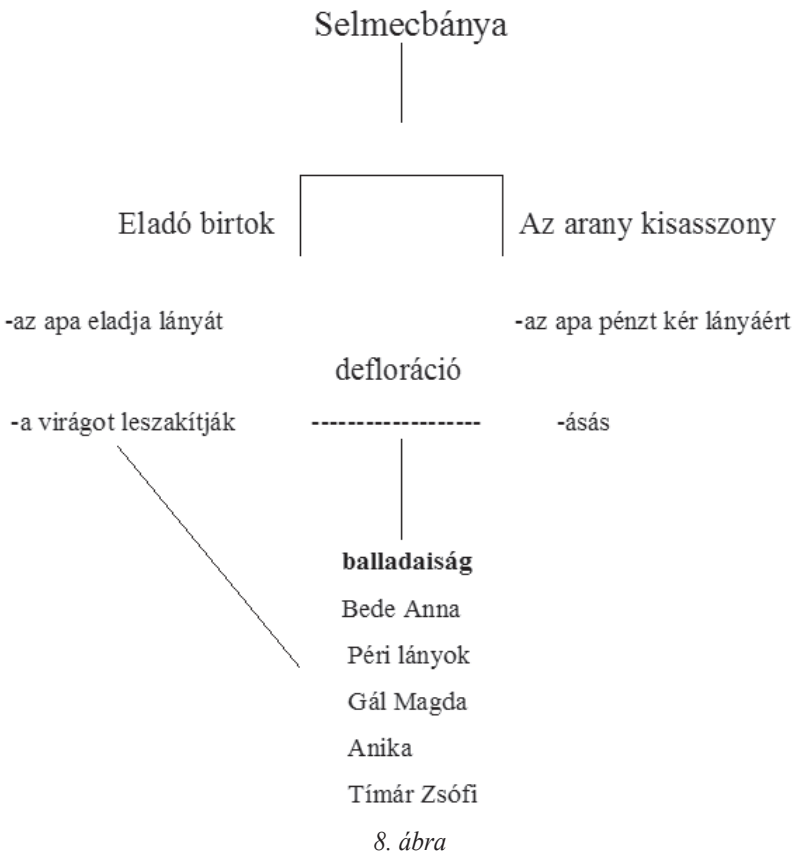
A műben az eladás motívuma ténylegesen az áruba bocsátásra utal, míg *Az arany kisasszony* című novellában az *arany*nak pszichológiai vetületei vannak.

Erzsike és a galamb-motívum a defloráció előtt megjelenik, mely a *Galamb a kalitkában* szövegvilágával teremt párhuzamot. „...Hanem ott vannak a postagalambok. Ezek a jó tanúk, akik bebizonyíthatják. Mikor elviszik őket sötét kalitkában, vasúton, zárt kupéban, az ötödik országba (...) és ha kieresztik, mégis egyszerre megindulnak egyenes irányban és szállnak, szállnak vissza mesés gyorsasággal, fennakadás nélkül abba a városba, abba a házba, ahonnan elvitték. (...) Hanem a postagalambok tudománya nincs benne az öt érzékben. Ez megfoghatatlan, ismeretlen forrású tudás, ez már a hatodik érzék. És ha már egyszer megvan a galamboknál, az a tehetség ne volna meg az emberben?...” (MIKSZÁTH, 1957: 112) „Reggel korán kelt és egy virágbokrétát rendelt Erzsikének a kertésznél. Míg a kertész összeválogatta, kétszer is megkérdezte: *Nincs-e valami szebb, valami külön?* A kertész méregbe jött: – Hol látott az úr szebb szekfűket, szebb rózsákat? Hogy Budapesten? No, azt meghiszem. Majd bolond az úr kedvéért a selmeci föld, amelynek a gyomra ki van lyukasztva, hogy olyan növényeket hozzon, mint a pesti homok. A selmeci földtől ez is elég....” (MIKSZÁTH 1957: 113) A részlet utal a *Galamb a kalitkában* történetére, melyből a kert és a virág metaforáját idézi. Esre maga egy rózsa, mely a kertnek a része. Albertus a kertjének él, vagyis a virágjának. A metonímia helybeli érintkezését tapinthatjuk ki. Megjelenik az Itáliával ellentétes Budapest, ahol nem teremhet olyan szekfű, mint Selmecen.

Csemez anekdotikus, metaforikus alakja párhuzamba állítható Borcsányiével (lányukért pénzt követelnek). Bár Borcsányi a tényleges adósság miatt követel aranyat, míg Csemez úrnak, úgymond, önkényességéből jut eszébe a Krisztina súlyának megfelelő mennyiségű aranyat kérni. Az „Egy kis virág leszakítására három kéz nyúl” című fejezetben maga a defloráció jelentése fejeződik ki. A fent említett Plange úr analógiájára jelennek meg Krisztina kérői, „akik abba a meleg fürdőbe vágyakoznak, amelyből mikor benne van az ember, nyomban kikíváncozik”. (MIKSZÁTH 1967:10) Először is Csutkás tanár úr anekdotikus alakját helyezem párhuzamba Plange úr alakjával. Csutkás tanár úr alakja a fikció és a valóság dualitását mossa össze. A szöveg a valós történelembe ágyazódva fejt ki Csutkás múltját, amelynek központi magva, hogy Petőfit tanította selmecebányai diáksága idején. A valóságos Petőfi-legenda elmesélésére nem kerül sor a kitérések következtében. (EISEMANN 1998: 15) Csutkás alakjának leírását szatirikusan fogalmazza meg: „Csutkás tanár úr egy rajongó pedagógus, egy valóságos Pestalozzi, ki a modern elvekből indulva ki, jutalmát ebben leli, s ezzel dicsekszik egész az unalomig. Keveset beszél, csendesesen, elmélyedve ül esténként két barátja közt, csak néha veti föl szemeit, egyet szippant ismert metódusa szerint a burnótszelencéjéből, és halkán dörmögi: csüggnek rajtam...” (MIKSZÁTH 1967: 11–12) Csutkás a felkiáltás alatt tanítványai szeretetét érti,

viszont ironikusan megjegyzi az elbeszélő, hogy nincs olyan gazdag és fényes múltja, mint Luppán lovagnak. Az elbeszélés azért ölt ironikus hangnemet, mert Luppán lovag múltja is csak a saját fikcióján belül igaz. (EISEMANN 1998:16) „Még olyan dolgokat is elmond, aminők sohasem történtek meg vele, amikről csak ő képzelettel, hogy átélte, átszenvedte.” (MIKSZÁTH, 1967: 14) Elmeséli felesége és gyermekei halálának történetét, mely az ő képzeletének keretein belül igazságot nyer. Kislányát Eszternek hívták, mint a *Galamb a kalitkában* hősnőjét. Egyfajta intertextualitásnak lehetünk tanúi, amely az elbeszélő homogén szövegvilágából fakad. Mint említettem, *Az eladó birtok*ban a tényleges eladásról van szó, *Az arany kisasszony*ban pedig pszichológiai esetről beszélünk. A két hősnő regénybeli alakokba szerelmes, így a szerelem is negatív kicsengésűvé, pejoratívvá válik. *Az arany kisasszony*ban megfogalmazódik Mirkovszky gondolata az érzelmekről: „szeressen akit akar, de legyen az én nőm” (MIKSZÁTH 1967: 24), tehát a szerelemről, mint az érzelmek nem is létező kategóriájáról van szó.

Kirajzolódik a metafora vázlata:

1. Selmecbánya metaforája
2. A defloráció metaforikus működése, avagy az áruba bocsátott lány motívuma

A vizsgálódás Mikszáth Kálmán novelláinak metaforikus és metonimikus folyamatait, valamint a *mise en abyme* működésének folyamatait veszi alapul. Az elemzett szövegek a *Galamb a kalitkában*, *Az eladó birtok*, valamint *Az arany kisasszony*. Munkámban megpróbálom körvonalazni a szövegek közötti átjárhatóságot, melyek a *bricolage* révén, intertextusok nyomán figyelhető meg. Az intertextusok metonimikus és metaforikus mezőösszefüggéseket hoznak létre, melyek a két szöveg egymásra vonatkoztatásával, a *mise en abyme* létrejöttét feltételezik. Kulcsszavak: *bricolage*, intertextualitás, anekdota, élőbeszédyszerűség, mezőösszefüggés.

KIADÁSOK

- MIKSZÁTH Kálmán 1956. Összes művei (szerk: Bisztray Gyula, Király István), Akadémiai Kiadó
 MIKSZÁTH Kálmán 1957. Összes művei (szerk: Bisztray Gyula, Király István), Akadémiai Kiadó

IRODALOM

- BAHTYIN, Mihail 1985. *A szó az életben és a költészetben*, Európa Könyvkiadó, Budapest
 BENCZIK Vilmos 2007. *A jakobsoni metafora-metonímia bipolaritás kiterjesztésének néhány lehetősége = Világosság*, 5. 55–62.
 EISEMANN György 1998. *Mikszáth Kálmán*, Korona Kiadó, Budapest.
 FÁBIÁN Pál – SZATHMÁRI István – Terestyéni Ferenc (szerk.) 1974. *A szavak képes értelme. A magyar stilsztika vázlatja*, Tankönyvkiadó, 76–121.
 FÁBRI Anna 1998. *Mikszáth nőalakjai = Holmi*, 1. 45–50.
 GADAMER, Hans Georg: *Szöveg és interpretáció = Szöveg és interpretáció* (szerk: Bacsó Béla), Cserépfalvi Könyvkiadó, 31.
 GÖRÖMBEI András – Györke Ildikó 2004. Balladaszerűség és balladatörés Mikszáth novellisztikájában = *IT*, 4. 498–516.
 HAJDU Péter 2005. *Csak egyet, de kétszer (A Mikszáth-próza kérdései)*, Gondolat Kiadó, Pompei, Budapest–Szeged.
 HAJDU Péter 2007. *Sikertörténetek a századvégi novellisztikában* (Mikszáth Kálmán: A jó palócok) = SZEGEDY-MASZÁK Mihály–Veres András (szerk.) *A magyar irodalom története 1800–1912-ig*, Gondolat, Budapest.
 KÁLMÁN C. György. *Példázat, mise en abyme, metafora* = www.geocities.com
 Király István 1952. *Mikszáth Kálmán*, Művelt Nép Kiadó.
 KOVÁCS Gábor 2006. Az intonáció metaforái = *Iskolakultúra* 5. www.vega.2000eu
 KISS Endre. A metafora heurisztikájához = www.c3.hu
 KÖVECSÉS Zoltán 2005. *A metafora*. Typotex, Budapest.
 KULCSÁR-SZABÓ Zoltán 1995. Intertextualitás: létmód és/vagy funkció? = *IT* 4., 495–550. o.

NYILASY Balázs 1994. Szociálpszichológia és irodalom = *Tiszatáj*, 2. 34–49.

RÓZSAFALVI Zsuzsanna 1998. A szövegköziség a Mikszáth-poétikában = *A kánon pere-mén* (szerk: Eisemann György), Budapest ELTE XVIII–XIX. századi Magyar Irodalom-történeti Tanszék, 137–150.

SZIKSZAINÉ Nagy Irma (szerk.) 1994. *A képi szint*. Trezor Kiadó, Budapest. 110–129.

ZALABAI Zsigmond 1998. *Tűnődés a trópusokon*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony

The Conception of Mikszáth's Novellas

The aim of this study is to reveal the metaphorical and metonymic processes operating in Mikszáth's novelistic works, that is, the interpretation of how the *mise-en-abyme* functions. The texts of *Galamb a kalitkában* (*Pigeon in the Cage*), *Az eladó birtok* (*An Estate for Sale*) and *Az arany kisasszony* (*The Golden Maid*) are in the focus of the study. The *Pigeon in the Cage* consists of two short stories which can be considered as two versions of the same story. Nevertheless, from the viewpoint of our analysis they qualify as two separate textual bodies. *An Estate for Sale* and *The Golden Maid* are two separate texts; nevertheless, they can be paralleled the same way as the short stories in the *Pigeon in the Cage*. This follows from the sameness, otherness and analogy of the two stories.

Keywords: mise-en-abyme, metaphorical and metonymic processes, bricolage, intertextuality